

BÖCÜZÂDE SÜLEYMAN SAMİ EFENDİ ve ISPARTA TARİHİ*

M. Sadık AKDEMİR**

ÖZET

Böcüzâde Süleyman Sami Efendi 17 Ocak 1852'de Isparta'da dünyaya gelmiştir. Babası Hacı Hasan Baş Ağazâde Hacı Hasan Efendi'dir. Hafız ve hattat olmuştur. Isparta Rüşdiyesi'ni bitirmiştir. 17 yaşında İkinci Tahrirat Kalemi Mümeyyizi olarak girdiği devlet hizmetinde hep Isparta'da kalmış, sırasıyla Meclis İdare İkinci Kâtipliği, Rüşdiye Mektebi Hat Muallimliği, Meclis Baş Kâtipliği, Bidâyet Mahkemesi azalığı, Isparta Evkaf Müdürlüğü görevlerini yapmış, 8 yıldan daha fazla süreyle de Isparta Riyâset-i Meclis-i Belde (Belediye Başkanı) olmuştur. II. Meşrutiyet'in ilanı ile Isparta mebusu seçilerek Meclis-i Mebusan'a girmiştir. 1911'de emekliliğini isteyerek görevinden ayrılmıştır. Daha önce hazırlıklarını yaptığı "Isparta Tarihi" adlı eserini de bu dönemde tamamlamıştır. 30 Mayıs 1932'de Isparta'da 82 yaşında vefat etmiştir. 1961-1965 arasında Isparta Senatörlüğü ve bir süre Sağlık Bakanlığı yapmış olan Suat Seren'in dedesidir.

Anahtar Kelimeler: Böcüzâde, Isparta, Isparta Tarihi, Yerel Tarih.

ABSTRACT

Böcüzâde Süleyman Sami Efendi and His Book "History of Isparta"

Böcüzâde Süleyman Sami Efendi was born on 17 January, 1852 in Isparta. His father is Hacı Hasan Efendi. He became a reciter of the Quran and a calligrapher. He was graduated from the Isparta Rüşdiye (High School). He entered into government service when he reached the age of 17 years old. He served as a Second Chief Clerk of Secretariat in Isparta province. He remained in government service, by taking following posts respectively: The Second Clerk of the provincial Assembly Administration, Calligraphy Teacher at the High School, Chief Clerk of the provincial Assembly, Member of the Court of First Instance, Director of Isparta Foundations and finally Mayor of Isparta which he served more than 8 years. With the declaration of Second Constitutional period, he was elected as a deputy of Isparta and thus he entered into the Parliament. He retired in 1911. He completed his

* Bu makale, 30-31 Ekim 2006 tarihinde Isparta'da gerçekleştirilen "II. Türk Bilim ve Teknoloji Tarihi Kongresi"nde sunulan bildiri metninin yeniden gözden geçirilmiş şeklidir.

** Yrd. Doç. Dr., Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

book “History of Isparta” during his retirement period. He died on 30 May 1932, when he was at the age of 82 in Isparta. He is the grandfather of Suat Seren who served as a Senator of Isparta and Minister of Health between the years of 1961-1965.

Key words: Böcüzâde, Isparta, History of Isparta, Local History.

1. Böcüzâde'nin Hayatı

Böcüzâde Süleyman Sami Efendi, 24 Rebiülevvel 1268 (17 Ocak 1852) Cumartesi günü Yaylaz de Mahallesi'nde dedesinin evinde dünyaya gelmiştir.¹ Annesi Isparta eşrafından S ld rz de Hafız Ömer Efendi oğlu İsmail Hakkı Efendi'nin kızı Havva Hanım'dır. Babası ise Hacı Hasan Baş Ağazâde Müderris Hacı Hasan Efendi'dir.

Süleyman Sami dört yaşına geldiğinde, eski adet ve gelenekler üzerine ilk tahsili için Abdi Paşa Medresesi civarında bulunan şafak Hoca Mektebi'ne gitmiştir. Daha sonra Mutasarrıf Hüsnü Bey zamanında “D r'ul Muallim n-i İbtid i” (İlköğretmen Okulu)'ye dönüştürülen, Firdevs Paşa (Mimar Sinan) Camii bitişiğindeki Cel l  Hacı Mehmed Efendi Mektebi'ne devam etmiştir. Burada okuma yazma öğrenmiş aynı zamanda Kur'an-ı Kerim'i ezberleyerek hafız olmuştur.²

Hüsn-i Hattı meşhur hattat Helvacı de Hafız Mustafa Efendi'nin  ğrencisi Paşaz de Hafız Ali Efendi ve Alimz de Seyyid Ahmed şerif Efendi'nin de talebelerinden olan babasından öğrenmiştir.³ O devirde hafız olmak ilmin yarısı, hüsn-i hat yani güzel yazı yazmak da rızkın anahtarı sayılıyordu.

¹ Böcüzâde Süleyman Sami Efendi, kendi elyazısı ile yazmış olduğu “*Isparta Tarihi*” isimli kitabının “Muhtasar Tercüme-i H lim ve Biraz da Serg zeş-i Ahv lim” bölümünde (sayfa: 685) doğum tarihi ile ilgili Hicrî 25 Rabi ssani 1268, Rumî 5 K nun-u evvel 1267 Cumartesi tarihini vermektedir. Ancak burada verilen tarihler birbirini tutmamaktadır. Nitekim Hicrî 25 Rabi ssani 1268 tarihi, 5 şubat 1267 Rumî tarihe ve 17 şubat Milad  tarihe tekabül etmektedir. Rumî 5 K nun-u evvel 1267 tarihi de 22 Safer 1268 Hicrî tarihe ve 17 Aralık 1851 Milad  tarihe denk gelmektedir. Dolayısıyla hicr , rumî ve milad  tarihler birbirini tutmamaktadır. Böcüzâde'nin vermiş olduğu hicr  tarihteki Rabi ssani yerine Rabi levvel, Rumî tarihteki K nun-u evvel yerine K nun-u s ni dersek tarihlerin bir gün farkla uyuştuğunu görürüz. Yani Rumî 5 K nun-u s ni 1267 tarihi Hicrî 24 Rebiülevvel 1268 tarihine tekabül etmektedir ki gün olarak da Cumartesi gününe denk gelmektedir. Milad  olarak da bu tarihin 17 Ocak 1852 Cumartesi gününe rastladığını görmekteyiz.

² Böcüzâde Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, (Bugünkü dile ev. Suat Seren), Serenler Yayını, İstanbul 1983, s.269.

³ Böcüzâde Süleyman Sami, *Isparta Tarihi (Yazma)*, Isparta 1325, c.I, s.685; Hikmet Turhan Dağlıoğlu, “Isparta Tarihi Hakkında”, * n Isparta Halkevi Mecmuası ( n Dergisi)*, VIII/91-96, s.1275.

13 yaşından sonra babasının bulunduğu medresede Kur'an-ı Kerim istinsah etmeye başlamıştır. Yine o sırada yeni açılmış olan Rüşdiye Mektebi'ne devam etmiş, dört yıllık tahsil hayatından sonra buradan mezun olmuştur. O zamana kadar 23 adet Kur'an-ı Kerim istinsah etmiştir.

Süleyman Sami, Hicrî 27 Şaban 1286 (2 Aralık 1869) tarihinde Rüşdiye Mektebi'ni birinci olarak pekiyi derece ile bitirmiştir. Diploma merasiminde, dönemin Isparta Mutasarrıfı Hersekli Rıdvan Paşa da bulunmuş, bir soru soracağını ve şayet bilirse 100 kuruş mükâfat vereceğini söylemiştir. Mutasarrıfın sorduğu Arapça bir gramer sorusunu bilen Süleyman Sami 100 kuruş mükâfatı almaya hak kazanmıştır. Ancak mükâfatı daha sonra ekonomik sebeplerden olsa gerektir ki alamadığını görüyoruz. Sonra babasının bulunduğu medreseye müderris olmaya karar vermiş ve buraya devam etmeye başlamıştır. O sırada babası da medreseden ayrılarak ticaretle uğraşmaya başlamıştır.⁴ Çünkü o dönemde müderrisler askere alınmıyor ve vergi vermiyorlardı. Süleyman Sami'yi de bu durum biraz cezbetmişti. Zabunzâde Hafız İsmail Efendi'nin çömezi olarak medresede eğitimine devam ederken, mutasarrıfın vaat ettiği 100 kuruş mükâfatın ne zaman geleceğini hayal etmekteydi. Ramazan Ayı'nın 15. gününde jandarma başçavuşu gelerek, mutasarrıfın kendisini çağırdığını ve hükümet konağına gidileceğini söyleyerek alıp götürmüştür. Mutasarrıf aynı zamanda medreseden hocası da olan Başkâtip Karabacakzâde Osman Efendi'yi de çağırarak her ikisinin de ayakta olduğu halde; “Süleyman Hafız, işte sana vaad ettiğim 100 kuruş maaşlı ikinci mübeyyizlik –ikinci kâtiplik- görevine atandığına dair emir Vali Paşa'nın onayından geçerek geldi. 15 Kasım 1285 (27 Kasım 1869) tarihinden itibaren devlet memuru oldun. Hocan, kalemdeki yerini ve görevini gösterebilir. İnşallah, yakın zamanda yetişir ve yükselirsin” diyerek Süleyman Sami'yi Osman Efendi'ye teslim etmiştir. Böylece Böcüzâde Süleyman Sami memuriyete ilk adımını kâtip olmakla atmıştır.⁵

Dedesı Hacı Osman Ağa, “Hükümet parası helal değildir” diyerek bu memuriyete şiddetle karşı çıkmış, derhal Süleyman Sami'den istifa etmesini istemiştir. Ancak mutasarrıf “Rüşdiyeden çıkanların devlet hizmetine alınmaları hakkında kati emir var. İstifanı kabul etmem, görevine devam edeceksin” diyerek bunu reddetmiştir. Süleyman Sami, dedesinin vefatına kadar almış olduğu maaşları eve getirememiş, bir tüccara vererek biriktirmeye başlamıştır. Dedesi 1871 yılında 72 yaşında vefat etmiştir. Aynı yıl Meclis İdare İkinci kâtibi ve Rüşdiye Mektebi'nde Hat Hocası olmuştur. Bir taraftan da fahri olarak maarif işlerinde çalışmaya devam etmiştir. Konya valisi İngiliz Sait Paşa, maarifteki hizmetlerinden dolayı, takdir ederek Süleyman Sami'nin Sâlise Rütbesi⁶ ile taltif

---

⁴ Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.269-270.

⁵ Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.270.

⁶ Mülkiye rütbelerinden birini adıdır. “Sanıye”den küçük, “rabia”dan büyüktür. Memuriyetlere mahsus olmak üzere devlet tarafından taltif görmesi gereken kişiler için verilmiş birer nişandır. Geniş bilgi için bkz., Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih*

edilmesini teklif etmiş ve Rumî 1303 (1887) tarihinde de Sâlise Rütbe Berâtı almıştır. Daha sonra Konya İhtiyaç Komisyonu Başkâtibi olarak çalışırken de bir üst rütbe olan Sâniye Rütbesi⁷ almıştır.

Rumî 1307 (1891) yılında Meclis İdare Başkâtipliği'nden Bidâyet Mahkemesi üyeliğine seçilmiştir. Rumî 1309 (1893) Martında süresi dolmuş, yapılan seçimlerde en yüksek oy almasına rağmen, o zaman ki Vali Hacı Hasan Bey ikinci sırada oy alan Çallızâde'yi üyeliğe getirmiştir. Bunun üzerine aynı yıl Nisan Ayı'nda Süleyman Sami İstanbul'a gitmiştir. Niyeti herhangi bir sancağa Tahrirat Müdürü olabilmektir. Ancak kısa sürede müdür olmanın saraya yanaşıp paşa olmaktan zor olduğunu öğrenmiştir. Bir sürü prosedür, adam kayırma, torpil ve usulsüzlükleri görünce Böcüzâde bu işten vazgeçmiştir. Bu arada Hukuk Mektebi'ne devam izni alarak burada eğitim görmeye başlamıştır. Rumî 5 Nisan 1310 (17 Nisan 1894) tarihinde pekiyi derece ile Sorgu Hâkimliği diploması almıştır. Kendisine Yozgat Sorgu Hâkimliği teklif edildiyse de kabul etmeyerek Isparta'ya dönmüştür. Üzüm Pazarı'nda bir dükkân kiralayarak avukatlık yapmaya başlamış ve biraderi Mehmed'le beraber ticaret yapmışlardır. Bu arada Isparta'ya gelen Konya Valisi 1500 kuruş aylıkla Böcüzâde'yi Maarif Müfettişliği'ne atamıştır. Ancak kadrosu ve ödeneği bulunmadığından maaş alamamıştır. Rumî 1311 (1895) yılında Isparta Evkâf Müdürlüğü'ne tayin edildiyse de, iki ay sonra Evkâf Nezâreti'nden Isparta'ya Şefik Efendi isminde bir müdür tayin edilmiş, buradan da ayrılmak zorunda kalmıştır.⁸

Rumî 14 Temmuz 1311 (26 Temmuz 1895) tarihinde, Maârif Komisyonu Başkanlığı'nı fahri olarak devam ettirirken Isparta Belediye Başkanlığı'na seçilmiştir. İki yıl kadar bu görevi ifa etmiştir. Yeni seçimlere eski başkanların katılımının yasaklanması üzerine, iki yıl süresince avukatlık, noterlik ve icra memurluğu yapmıştır. İki yıl sonunda tekrar Belediye Başkanlığı'na seçilerek 8 yıl Isparta Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür. Rumî 1322 (1906) senesinde, fahri olarak yürüttüğü Maârif Komisyonundaki hizmetlerinden dolayı dördüncü dereceden Osmanlı nişanı ve berâtı almıştır.⁹

Böcüzâde'nin ilk olarak Belediye Reisliği'ne getirilmesi ilginç bir durumdur. Rumî 1311 (1895) yılındaki belediye reisliği seçimlerinde Belediye Başkanlığına Hacı Mustafa Bey'in yolsuzluk yapılarak getirilmesi çeşitli şikâyetlere sebep olmuş ve yapılan tahkikat neticesinde Belediye Riyâseti'ne seçim evraklarında en çok oy alan Böcüzâde tensip edilmiştir. Rumî 14 Temmuz 1311 (26 Temmuz 1895) tarihi itibarıyla Belediye Başkanlığı görevine başlamıştır. İki yıllık görevinin ardından iki sene ara vermiş daha sonra 8 yıl

Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, c.III, "Rütbe" ve "Salise" maddeleri.

⁷ Geniş bilgi için bkz., Pakalın, a.g.e., "Rütbe" ve "Saniye" maddeleri.

⁸ Böcüzâde, *Isparta Tarihi (Yazma)*, s.690-697; Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.271-275.

⁹ Böcüzâde, *Isparta Tarihi (Yazma)*, s.697; Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.275.

daha Belediye Başkanlığı görevini yürütmüştür. Belediye Başkanlığı görevine başladığında derhal Belediye hesaplarının Ziraat Bankası hesapları usulüne göre tutulmasını sağlamıştır. Bir Belediye Eczanesi açılmasına karar verilmiştir. O zamanlar Isparta'da bir tek gayr-i Müslim Yarasmos Efendi isminde bir eczacı bulunuyordu. Diplomalı Müslüman ve Türk eczacı ve doktora ihtiyaç vardı.¹⁰ Çiçek aşısı yeni usullere göre yapılmaya başlandı. O zamana kadar çiçek aşısı çiçekli hastalardan cerahat alınarak çocuklar aşılanıyordu. Eczacı Yarasmos Efendi'nin elindeki ilaçlar satın alınarak imha edildi ve Belediye eczanesine yeni ilaçlar getirildi. Fransa'dan 450 parça cerrahi araç gereç, doğum malzemeleri ve mikroskop getirildi. Bir hastahane yapımı için hazırlıklara başlandı. Mesane rahatsızlıkları olan kişilerin eski usul ve yöntemlerle tedavi edilmesi yasaklanmış, İzmir'de Doktor Mustafa Bey'le anlaşarak daha ucuz ve kolay ameliyatları sağlandı. Mezbahada kesilen hayvan etlerinin veteriner kontrolünden geçirilerek damgalanmasına başladı. Berberlerde kullanılan sağlık kurallarına uymayan alet ve edevat yerine yeni tıraş makineleri alınması zorunluluğu getirildi. Yine ayrıca bunların alkol ve dezenfekte edici maddelerle temizlenmesi emredildi. Kasapların salhanede, tellak ve natırların hamamda, aşçıların lokanta ve aşevinde çalışabilmeleri için sağlık muayenesinden geçmeleri zorunlu kılındı. Belediye zabıtası için altı yere karakol inşasına başlandı ve ilk olarak Çay ve Ferahiye karakolları inşa edildi. Şehrin emniyet ve asayişini sağlamak amacıyla buralara yeteri kadar jandarma ve zabıta memuru yerleştirildi.¹¹

10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) tarihinde Meşrutiyet ilan edildikten sonra Mutasarrıf Mahmud Nazım Paşa ile bazı anlaşmazlıklara düşmüş ve belediye başkanlığından istifa etmiştir. Bir tahkikat için Tefenni Kazası'na gittiği sırada, o günlerde yapılan milletvekili seçimlerinde, Isparta Mebusluğuna seçildiği Tefenni'de kendisine bildirilmiştir. Rumî 6 Ekim 1324 (19 Ekim 1908) tarihinde kendisiyle birlikte Isparta Mebusu seçilen arkadaşı Eğirdirli Eşref Ağa ile birlikte İstanbul'a giderek Meclis-i Mebûsan'a katılmıştır. Üç yıllık bir mebusluk döneminden sonra, meclis bir erken seçim kararı almış, Böcüzâde de yeni seçimlere katılmayarak emekliliğini istemiştir. 120 kuruş maaşla emekliye ayrılmıştır. Emekli olduktan sonra uzun yıllar üzerinde çalışmış olduğu "*Isparta Tarihi*" adlı eserini temize çekerek istifadeye sunmuştur.¹²

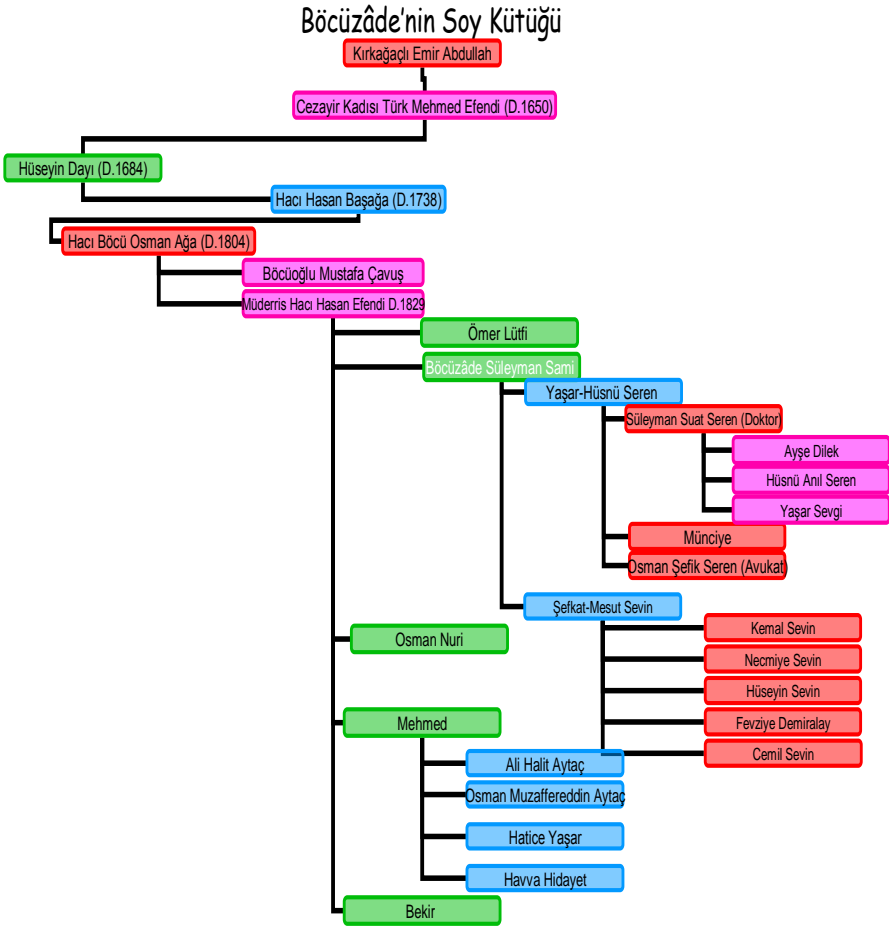
¹⁰ Sonraki yıllarda Böcüzâde'nin damadı Hüsnü Seren Isparta'da ilk eczacı, akrabalarından Ziya Bey de ilk doktor olarak yetişmişlerdir.

¹¹ Böcüzâde, *Isparta Tarihi* (S. Seren), s.253-254. (Suat Seren "Yukarıdan beri sayılan, bugün için gayet normal görülen tedbirlerin o zamanki Isparta'da, ilk kez alındığını belirtmek isteriz. O tarihe kadar böyle uygulamalar yoktu. Böcüzâde ilk belediye başkanlığında bu önlemlerin alınmasını sağlayan ilk müspet görüşlü adam olmuştur." demektedir.)

¹² Böcüzâde, *Isparta Tarihi (Yazma)*, s.698; Böcüzâde, *Isparta Tarihi* (S. Seren), s.275-276.

Böcüzâde Süleyman Sami Efendi 30 Mayıs 1932 tarihinde Isparta'da vefat etmiştir. Mezarı Yenice Mezarlığında olup ebedi istirahatgâhında yatmaktadır.

2. Soy Kütüğü¹³

Yukarıda verilen şecereye göre Böcüzâde Süleyman Efendi beş kardeşdir. Kardeşleri Ömer Lütfi, Osman Nuri, Mehmed ve Bekir'dir. Süleyman Sami Efendi'nin erkek çocukları yaşamamış ve iki kızı olup damatları Hüsnü Seren ve Ali Rıza Aytaç'tır. Hüsnü Seren'in üç çocuğu vardır. Süleyman Suat (Doktor, aynı zamanda dedesinin Isparta Tarihi isimli kitabını günümüz

¹³ Böcüzâde'ye kadar olan kısmı, Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.XX.

Türkçesiyle yayınlayan kişi), Münciye ve Osman Şefik (Avukat). Suat Seren'in Ayşe, Hüsnü Anıl ve Yaşar isimlerinde üç çocuğu vardır. Diğer damadı Mesut'un beş çocuğu bulunmaktadır. Bunlar; Kemal Sevin, Necmiye Sevin, Hüseyin Sevin, Fevziye Demiralay ve Cemil Sevin'dir. Bu saydığımız isimlerin hiçbiri (Hayatta olanlar dâhil) Isparta'da değildirler. Böcüzâde Süleyman Sami Efendi'nin kardeşlerinden olan Mehmed Efendi'nin torunlarından dört tanesi Isparta'da yaşamaktadırlar. Babaları eski eczacı Osman Muzaffereddin Aytaç'tır. Bunlar, Mehmet Mete, Yusuf Ziya, Saim ve Mustafa kardeşlerdir.¹⁴ Diğer kardeşi Osman Nuri Efendi'nin torunu Suna Uysal Hanım da Isparta'dadır.

3. Eserleri

3.1- Isparta Tarihi; İki cilttir. Müellifin bizzat kendi elyazısı ile birinci cilt 704 sayfa, ikinci cilt 204 sayfa olmak üzere toplam 908 sayfadır. Torunu Suat Seren "Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi" ismiyle bazı yerlerde kısaltmalar ve özet yaparak bu eseri 1983 yılında İstanbul'da yayınlamıştır. Bu şekilde yayınlanan kitap toplam 415 sayfadır.

3.2- Hatıralar; Doğumundan hayatının sonuna kadar gördüğü, duyduğu ve başından geçen olayları anlatır. İki cilttir. Basılmamıştır. Torunu Suat Seren, bu eserin bazı bölümlerini bir Isparta Halkevi Mecmuası olan *Ün Dergisi*'nde "Dedemden Hatıralar" başlığıyla yayınlamıştır.¹⁵

3.3- Üç Devirde Gördüklerim; Saltanat, Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerini kapsayan ve bu devirlerde yaşamış olduğu olayları anlatan bir eserdir. Halkın anlayabileceği bir sadelikte yazılmıştır. Böcüzâde bu eseri bir mukaddime ve üç fasıl üzerine yazmıştır. Birinci fasılda, I. Abdülmecit devrinden Meşrutiyet'in ilanına kadar olan zaman içerisindeki hatıralar, ikinci fasılda Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e kadar geçen süre içerisindeki hadiseler, üçüncü fasılda da 1920 ile 1926 yılları arasında meydana gelmiş olaylar anlatılmış ve bu devirlerin birbirleriyle mukayesesi yapılmıştır.¹⁶ Suat Seren bu eseri günümüz Türkçesine çevirerek özet olarak *Çığır Dergisi*'nin 1941 senesi Mart, Nisan ve Mayıs nüshalarında yayınlamıştır.¹⁷ Yine ayrıca *Ün Dergisi* bu eseri çok az değişiklik yaparak 1945 yılında yeniden yayınlamıştır.¹⁸

---

¹⁴ Bize bu şecereyi Böcüzâde neslinden olan, halen Isparta'da Şifa Eczanesi sahibi olan Mustafa Aytaç Bey vermiştir. Kendilerine teşekkürlerimizi sunarız. (Böcüzâde'den sonra olan kısmı çocukları ve torunları.)

¹⁵ Bkz. *Ün Dergisi*; XII/140-141, s.1961-1967; XII/142-143-144, s.1994-2003; XIII/145-146-147, s. 2022-2024.

¹⁶ Bkz., Böcüzâde Süleyman Sami, "Üç Devirde Gördüklerim", *Ün Dergisi*, XI/129-130, s.1815. (Yayıncının Notu)

¹⁷ Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.IV.

¹⁸ Bkz., *Ün Dergisi*, XI/129-130, s.1815-1816; XI/131-132, s.1845-1849; XII/133-134, s.1873-1876; XII/135-136, s.1906-1908; XII/137-138-139, s.1937-1940.

3.4- Isparta İdadi Mektebinde Konferans; Isparta’da bilim ve kültür hayatının kısa bir tarihçesi verilmiş ve Isparta’nın yetiştirmiş olduğu ilim ve kültür adamları hakkında bilgiler sunulmuştur. 52 sayfa olup basılmamıştır.¹⁹

3.5- Muhtelif Yazılar; 1897-1908 yılları arasında *Ahenk ve Hizmet* gazetelerinde yazdığı makaleler ve yedi yıl boyunca haftalık *Isparta Vilayet Gazetesi*’nde “Şehir Mektupları” başlığıyla yazılar kaleme almıştır.²⁰

3.6- Isparta Halkına Beyanname; Mebusluğu döneminde, Isparta için mecliste yaptığı girişimleri açıklayan el kitabı. Basılmamıştır.²¹

Böcüzâde’nin *Isparta Tarihi* isimli eserinin haricindeki, isimlerini zikrettiğimiz diğer kaleme almış olduğu eserlerinin hiç biri müstakil olarak yayınlanmamıştır. Yapmış olduğumuz araştırmalar neticesinde bu eserlerin akibeti hakkında herhangi bir malumata da ulaşamadık. Yani asıllarının yani elyazmalarının kimlerde muhafaza edildiği veya muhafaza edilip edilmediğine de dair herhangi bir bilgi edinemedik. Yukarıda da bahsettiğimiz üzere Böcüzâde’nin yazmış olduğu bazı eserleri ölümünden sonra *Ün Dergisi*’nde onun adına yayınlanmıştır. Bazıları da yine bahsettiğimiz üzere bazı dönemine ait gazetelerde kısım kısım yayınlanmıştır.

4. Şahsiyeti ve Fikirleri

Böcüzâde her şeyiyle kendisini Isparta’ya hasretmiş bir kişi idi. Bütün hayatını haksızlığa, yolsuzluğa, adam kayırmaya, rüşvete ve zulme karşı mücadele ile geçirmiştir. Onun vatan ve millet sevgisi taassup derecesine kadar varıyordu. Devlet kapısına ilk adımını attığından itibaren devlet ile halk arasındaki uçurumu görmüş ve mücadelesini bu alana kanalize etmişti. Halk arasında Böcüoğlu Süleyman Efendi diye anılırdı. Çocukları sadece Böcüzâde derdi.²² Böcü lakabının verilmesi ise şöyledir; Dedesinin adı Hacı Hasan Başağa oğlu Osman’dır ve bu şekilde meşhurdur ve ticaretle meşguldür. Bursa’ya ticaret için gelip giderken burada ipek böcekçiliğini görmüş ve bu işin Isparta’ya getirilmesi için çaba sarfetmiştir. Bursa’dan senelik ipek böceği getirmeye başlamış ve bu işin ticaretini yapmaya çalışmıştır. Müşterilerin böcü gelmedi mi ? sözleriyle zamanla dedesine böcü denmeye başlamıştır.²³

Suat Seren dedesinden şöyle bahsediyor; “Ben dedemi çok severdim. O da beni çok severdi. Erkek çocukları yaşamadığı için kendi adını bana koymuştu. Birçok yazılarına *Ebussuat, Süleyman Nihad* diye imza atar ve

¹⁹ Böcüzâde, *Isparta Tarihi* (S. Seren), s.280.

²⁰ Böcüzâde, *Isparta Tarihi* (S. Seren), s.280.

²¹ Böcüzâde, *Isparta Tarihi* (S. Seren), s.280. (Suat Seren, *Isparta Tarihi Kitabı*’nın ikinci cildinde yer alacaktır diye not düşmüştür. Ancak Suat Seren’in yayınlamış olduğu kitapta yer almadığını görüyoruz.

²² Suat Seren, “Dedemden Hatıralar Böcüzâde Süleyman Sami”, *Ün Dergisi*, XII/140-141, s.1961-1962.

²³ Şefik Seren, “Böcüoğlu Süleyman Saminin Hayatı”, *Ün Dergisi*, VI/66, s.928.

bundan çok haz duyardı... Müslümandı. Dindardı. Allah'ın varlığına ve birliğine inanırdı. Fakat mutaassıp değildi. Kuran'ı ezberden bilirdi. Ve manasını anlayarak okur, tefsir ederdi.... “Kim okur Farisi, gider dinin yarısı” dedikleri zamanda Farsça öğrenmişti. Babası Fransızca öğrenmesine mani olduğu için üzüldü. Müspet ilimlere karşı büyük bir inancı vardı... Devrin Şark klasiklerini tamamıyla okumuştur. Boş zamanlarda yeni kitap okumayı severdi.... Hayatı boyunca gördüğü, duyduğu ve öğrendiği şeyleri hiç unutmaz, sırası gelince en ince teferruatına kadar anlatırdı. Hadiseleri günü gününe tesbit eder, önemlerine göre kısa veya uzun notlar halinde defterine geçirirdi.”²⁴

Böcüzâde yaşadığı dönemdeki usulsüzlükler ve kötü gidişattan o kadar rahatsızdı ki bu durumu yazdığı yazılarında sık sık dile getiriyordu. İstanbul'da bulunduğu günlerde Haliç Tersanesi'ne uğradığını ve burada uzun yıllar tamir görmekte olan Fethibülend zırhlısının içler acısı halini anlatmaktadır. Tamir işinin niye biran önce bitirilmediğini sormuş, bitirildiği takdirde Trablusgarb'a gönderileceği onun için işin olabildiğince yavaştan alındığı cevabını almıştır. Yine bir gün Feshane'yi gezerken niçin buranın çalıştırılmadığını sormuş, burasının ciddi iş yapmak amacıyla değil, bazılarının ekme kapısı olması amacıyla, adam kayırma ve iş bulma gayesiyle tesis edildiği ve burada çalışanların Bahriye Nazırı Hasan Paşa'nın adamları olduğu, hiçbir zaman çalışmaya gelmedikleri ve sadece gündeliklerini aldıkları cevabını almıştır. Bu durum Böcüzâde'yi de haddinden fazla üzmüş, böyle durumları yazılarında dile getirmiştir.²⁵ Memlekette artan ecnebi ve gayr-i Müslim sultanından şikâyetçi oluyor rahatsızlık duyuyordu. Türk milletinin ikinci sınıf vatandaş olarak görülmesine gönlü asla razı olmuyordu. Nitekim bu durumu kendisi şöyle izah ediyor; “1309 (1893) yılında İstanbul'a gitmek üzere Isparta'dan çıktım. Aydın'a kadar olan kara yolundan sonra trene bindim. Trende ilk gözüme çarpan şey Ecnebi, Rum ve Ermeni memur ve müstahdemlerden hiç birinin Türkçe konuşmaya tenezzül etmedikleri oldu. İzmir'e varınca da Manisa hattı vagonlarının üzerlerinde celi harflerle Türkçe olarak ÂLÂ, EVSAT, EDNA tabirlerinin yazılmış olduğunu hayretle gördüm. İzmir mektupçusu Hazım, gazeteci Ahmet Celadet, başkâtip Hayri ve mümeyyiz Ahmet Rıfat beyler yanında “Türkün, fakiri, zengini vardır ama âlâsı, ednası yoktur.” Böcüzâde bu durumdan rahatsızlık duyulduğunu birkaç defa gazetelerde yazdıktan sonra, tabirler kaldırılarak BİRİNCİ, İKİNCİ, ÜÇÜNCÜ mevki işaretleri konulmuştur.²⁶ Son olarak Böcüzâde şöyle demektedir; “Uzun bir hayat devresinde edindiğim kanaatlara güvenerek diyebilirim ki: Bu ülkenin hakiki

---

²⁴ Suat Seren, “Dedemden Hatıralar Böcüzâde Süleyman Sami”, *Ün Dergisi*, XII/140-141, s.1962-1963.

²⁵ Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.273.

²⁶ Böcüzâde Süleyman Sami, “Üç Devirde Gördüklerim II”, *Ün Dergisi*, XI/131-132, s.1847.

sahibi olan Türk'ü seviniz ve O'na elinizden gelen her yardımı yapınız. O, hiç bir zaman kendisine yapılan iyilikleri ve kendisine iyilik yapanları unutmaz.”²⁷

5. Isparta Tarihi

Böcüzâde'nin bizzat kendi elyazısı ile yazmış olduğu bu eser iki cilttir. Bu eserin ilk cildinin aslı daha önceki yıllarda Halil Hamid Paşa Kütüphanesi'nde bulunurken şu an Konya Bölge Yazmalar Müzesi'nde bulunmaktadır. Eser mikrofilme çekilmiş olup bir nüshası da Isparta Halil Hamid Paşa Kütüphanesi'ne gönderilmiştir. Araştırmalarımızda ikinci cildinin aslının nerede olduğunu tespit edemedik. Bu el yazma tarih kitabının birinci cildi 704, ikinci cildi 204 sayfadır. Böcüzâde sağlığında iken bu eseri bastırıp yayınlamamış ve içinde bir ukde olarak kalmıştır. Ancak 1899 yılında bu eserden çok az bazı bölümleri İzmir'de *Hizmet Gazetesi*'nde yayınlamış ancak dönemin yönetimi tarafından bazı sakıncalar ileri sürülerek bu girişim yasaklanmıştır.²⁸

Böcüzâde'nin *Isparta Tarihi* adlı eserini yayınlanmasını vasiyet etmiş ve torunu olan Suat Seren²⁹ 1983 yılında birçok kısmını özetleyerek ve kısaltarak günümüz Türkçesiyle yayınlamıştır. Ayrıca açıklayıcı bilgiler olması hasebiyle bazı notlar ilave etmiş, kitap ve dergilerden referanslar vermiştir. Eser bir ara Isparta Valiliği tarafından transkribe edilerek tıpkı basım şeklinde yayınlanması için Telif Hakkı talep edilmişse de aile bunu tasvip etmemiş, özellikle Suat Seren bu durumun sadece araştırmacılara hitap edeceğini ve halkın anlayamayacağı gerekçesiyle uygun bulmamıştır.³⁰ Yine kendisi şu gerekçeleri sıralamıştır; “Zamanına göre çok açık bir Türkçe ile yazılmış olmasına rağmen, aradan geçen yıllar, bu eseri, bugünkü kuşakların anlamalarını zorlaştıracak hale getirmiş, hele eski harflerle yazılmış olması harf inkılâbından sonra yetişen kimselerin okuyup anlamalarını imkânsızlaştırmıştır. Biz bu eseri hem yeni harflere, hem de yeni dile çevirerek Bilim Kitaplığımıza kazandırmaya çalıştık.”³¹

²⁷ Böcüzâde Süleyman Sami, “Üç Devirde Gördüklerim V”, *Ün Dergisi*, XII/137-138-139, s.1941.

²⁸ Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.III-VI.

²⁹ Suat Seren 1910 yılında Isparta'da dünyaya gelmiştir. Lise çağlarına kadar dedesinin yanında kalmıştır. Babasının da eczacı olması hasebiyle eczacılığa heves etmiş, sonra Tıp Fakültesine giderek doktor olmuştur. Zorunlu hizmetlerini doğu ve güneydoğu bölgelerinde Trahom Savaş Hekimi olarak yapmıştır. Göz mütehassısı olmuştur. Sağlık Bakanlığı'nda Genel Müdürlük yapmıştır. 1961 seçimlerinde Isparta senatörü olarak Meclis'e girmiştir. İlk koalisyonda Sağlık Bakanı olmuştur. Emekli olup politikadan ayrıldıktan sonra Böcüzâde'nin Isparta Tarihi adlı eserini 1983 yılında bastırarak Latin harfleriyle günümüz Türkçesine kazandırmıştır. Suat Seren 1985 yılında vefat etmiştir.

³⁰ Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.III.

³¹ Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.Arka Kapak.

Böcüzâde tarihi konu itibariyle ikiye ayırmaktadır. Peygamberlerden ve dinlerden bahsedenerlere Tarih-i Mukaddes (Kutsal Tarih), onun haricindeki olaylardan bahsedenerlere Tarih-i Amm (Genel Tarih) diye nitelemektedir. Ancak kendi yazmış olduğu bu tarih Isparta Sancağı'na mahsus ve münhasır olduğundan Tarih-i Hâs (Özel Tarih) olmaktadır.

Böcüzâde *Isparta Tarihi* adlı eserini yazarken şu gayeler üzerine temellendirmiştir; “Şimdiye kadar yazılan umumî tarihler çoğunlukla Başkent'te geçen olaylardan, devletin malî ve askerî gücünden, iç ve dış savaşlardan bahsetmekte Memaliki Şahânenin bir parçası olan Taşralar'ın ahvâli dâhiliye muamelâtı câriye ve âdâtı milliyesi'nden münâsebet düştükçe pek az ve pek kısa ve bazen yanlış bilgiler vermekte, birçok önemli olaylar, halkça bilinmesi faydalı olan hususlar koyu bir zan ve şüphe perdesi altında kapalı ve gerçeği bilinmez bir halde kalmaktadır.” Yine ayrıca Böcüzâde şu hususlara dikkat çekmektedir; Isparta'ya diğer memleket ve şehirlerden gelen insanların buranın hiçbir yazılı tarihi yok mu, adet, gelenek ve görenekleri nelerdir, burada yapılmış eserler nelerdir sorularına cevap vermek, idare ve sosyal yapısını merak edenler için bilgiler sunabilmek amacıyla bu özel tarihi kaleme aldığını belirtmektedir.³²

Böcüzâde bu eserinde Isparta'nın Osmanlı İdaresi'ne geçişinden itibaren kendi yaşadığı son döneme kadar idarecileri hakkında önemli ve detaylı bilgiler vermiştir. Tanzimat'a kadar idare ve yöneticiler hakkında (1495-1839) genel hatlarıyla bilgiler sunmuştur.³³ 1834 tarihinden itibaren ise Isparta'da vazife yapan vali veya mutasarrıflar hakkında detaylı bilgilere yer vermiştir. Nitekim *Isparta Tarihi* bir vakayiname türünden bir eser sayıldığı için eserin büyük bir kısmını bu idareciler ve o dönem içerisinde Isparta'da meydana gelen olaylar hususunda kapsamlı malumat yer almaktadır.

Böcüzâde *Isparta Tarihi* isimli kitabını iki cilt halinde kaleme almıştır.³⁴ 1'den 283. sayfaya kadar birinci cildi, 283'ten 406. sayfaya kadar olan kısım ikinci cildi oluşturmaktadır. 1. cilt 4 kısma ayrılmıştır. Kısımlar da kendi içerisinde bölümlere ayrılmıştır. 2. cilt de 3 kısma ayrılmış olup bölümlere ayrılmamıştır.

1. ciltte sırasıyla şu konulara yer verilmiştir;

Arz- Maksud (Önsöz)

Mukaddeme (Sunuş)

Birinci Kısım, I- Isparta'nın Coğrafi konumundan başlayarak, adının kökeni, etnik yapısı, sosyal yaşamı, tarih öncesi, Türk-İslam egemenliğine geçişi, Hamidoğulları dönemi,

---

³² Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.XI-XIII.

³³ Böcüzâde, *Isparta Tarihi*, (S. Seren), s.185-196.

³⁴ Biz burada Suat Seren'in yayınlamış olduğu Latin harfleriyle yayınlanan Isparta Tarihi'ni esas aldık.

II- Merkeze bağlı köyler ve bucaklar,

III- Isparta'ya bağlı kazalar,

IV- Isparta çevresindeki aşiretler,

İkinci Kısım, I. Bölüm- Isparta merkezde ve kazalarında bulunan dini ve tarihi yapılar (Cami, Medrese, Okul, Kilise vs.)

II. Bölüm- Isparta merkezindeki resmi daireler, eski hamam ve hanlar,

III. Bölüm- Isparta merkezi ve kazalarında bulunan türbe ve tekkeler, buralarda medfun olan kişiler, ilim ve sanat adamları,

IV. Bölüm- Isparta'dan yetişmiş devlet adamları,

Üçüncü Kısım, I. Bölüm, Isparta'da umumi ve hususi törenler (Mevlüt, evlenme, sünnet, hafızlık ve hattatlık icazet vs. gibi merasimler),

II. Bölüm- Isparta'daki âdetler, gelene ve görenekler (Dini merasimler, doğum, ölüm, cenaze törenleri vs.),

III. Bölüm- Isparta'daki sosyal ve ekonomik düzen (Giyim-kuşam, yeme içme, ticaret, sanat faaliyetleri),

Dördüncü Kısım veya Birinci cildin son kısmı, Selçuklular döneminden itibaren meşrutiyete kadar Isparta'da vazife yapmış idareciler, vuku bulan olaylar, faaliyetler vs.

2. ciltte şu konular yer almaktadır;

Önsöz- Meşrutiyet öncesi ve sonrası Anadolu, Osmanlı vs. genel bir değerlendirme,

I. Kısım- II. Meşrutiyet dönemi olayları ve yöneticileri, Sultan V. Mehmed Reşad devrinde Isparta,

II. Kısım- Vahdettin devrinde Isparta (Yöneticiler, olaylar vs.)

III. Kısım- Kurtuluş Savaşı'nın ilk dönemlerinde Isparta'daki olaylar, idareciler,

Sonsöz.

5.1 Isparta Tarihi'nde Kullanılan Kaynaklar³⁵

Isparta Şer'iyye Sicilleri, s. çok yerde

Reşad İzbrick, Türkiye, s.4

Şemseddin Sami, Kâmusu'l – alam, s.6

Meydan Larousse, s.6

Osman Turan, Selçuklular Zamanında Türkiye, s.7

Osman Turan, Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti

³⁵ Burada Böcüzâde Süleyman Sami Efendi'nin kendisinin kullandığı ve Suat Seren'in ilave etmiş olduğu kaynaklar eserin ilk geçtiği sayfa olarak zikredilmiştir.

Atabeyli Muallim Naci, Isparta Tarihine Bir Nazar, Isparta Vilayet Gazetesi, Mart 1926, s.7

İslam Ansiklopedisi, s.7

Nuri Katırcıoğlu, Bütün Isparta, s.7

Strabon, Antik Anadolu Coğrafyası, s.8-9

İbn-i Batuta Seyahatnamesi, s.10

Ün Dergisi, muhtelif yerler

Yağlıkçızâde Ahmed Rifat Efendi, Nakdü't Tevârih, s.16

Katip Çelebi, Cihannüma, s.16

İbn-i Bibi, Selçuknâme, s.17

P. Wittek, Hangi eseri olduğu belirtilmemiş

İbrahim Kafesoğlu, Selçuklu Tarihi, s.18

Ebu Talha Abdulkadir Sadreddin Efendi, Şifâu's-sadr (Arapça Umumi Tarih), s.18

Yılmaz Öztuna, Türkiye Tarihi, s.19

Hoca Sadeddin Efendi, Tacü't-tevârih, s.20

Hayrullah Efendi Tarihi, s.21

Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası, s.22

Konya Vilayeti Salnâmesi, s.23

Ahmed bin Ahmed Hilmi Tarihi, s.23

Müneccimbaşı, Camiu'd-düvel, s.24

Ebü'l-Fida, Takvimü'l Büldan, s.24

Şikârî, Karaman Tarihi (Karamannâme), s.24

Aşıkpaşazâde Tarihi, s.27

Çelebi Hadidi, Tevârih-i Al-i Osman, s.27

Neşrî Tarihi, s.27

W. M. Ramsay, Anadolu'nun Tarihi Coğrafyası, s.36

Ahmed Cevdet Paşa, Tarih-i Cevdet, s.38

İ. Hakkı Uzunçarşılı, Anadolu Kitabeleri, s.40

Diyarbakırlı Sait Paşa, Mir'atü'l-iber: (Mufassal Tarih-i Umumi), s.42

İbn-i Haldun Tarihi, s.42

Divân-ı Lugati't Türk, s.53

Cumhuriyet Ansiklopedisi, s.56

Kalkaşendi, Subhu'l-a'şa, s.62

el-Kazvini, Nüzhetü'l Kulûb, s.62

- Nişancızâde Muhyiddin Mehmed, Mir'at-ı Kainat, s.74
Solakzâde Mehmed Hemdemi, Solakzâde Tarihi, s.74
Hammer, Osmanlı Tarihi, s.74
İstanbul Evkaf Müdürlüğü, Müceddet Anadolu 3. Defteri, s.78
Taşköprüzâde, Şakaik-i Nu'maniye, s.115
Abdulkadir İnan, Eski Türk Dini Tarihi, s.116
Doktor Cerrahiyan, Hazîne-i Fünûn (Dergi), s.119
Mustafa Sâkıb Dede, Sefîne-i Nefîse-i Mevleviyân, s.123
Silistre Tarihi, 127
Mehmed Çelebi, Menâkib, s.130
Mustafa Naima, Naima Tarihi, s.130
Şakaik Zeyli, s.132
Feraizizâde Mehmed Said, Gülşen-i Maârif, s.133
Ziya Gökalp, Türk Medeniyeti Tarihi, s.154
Silsile-i Şuara, s.160
Mizancı Mehmed Murad, Ebü'lfaruk Tarihi, s.185
Doğan Avcıoğlu, Türklerin Tarihi, s.186
Ahmed Lutfi Efendi, Lutfi Tarihi, s.194
M. Tayyip Gökbilgin, Milli Mücadele Başlarken, s.297
Rasim Adasal, Ruh Hastalıkları, s.317
Doğan Avcıoğlu, Milli Kurtuluş Tarihi, s.320
Sabahattin Selek, Anadolu İhtilali, s.320
Samet Ağaoğlu, Kuvayı Milliye Ruhu, s.320
Halide Edip Adıvar, Türk'ün Ateşle İmtihanı, s.320
Nutuk, s.320
Celal Bayar, Ben de Yazdım, s.344
Sabahattin Selek, Milli Mücadele, s.351

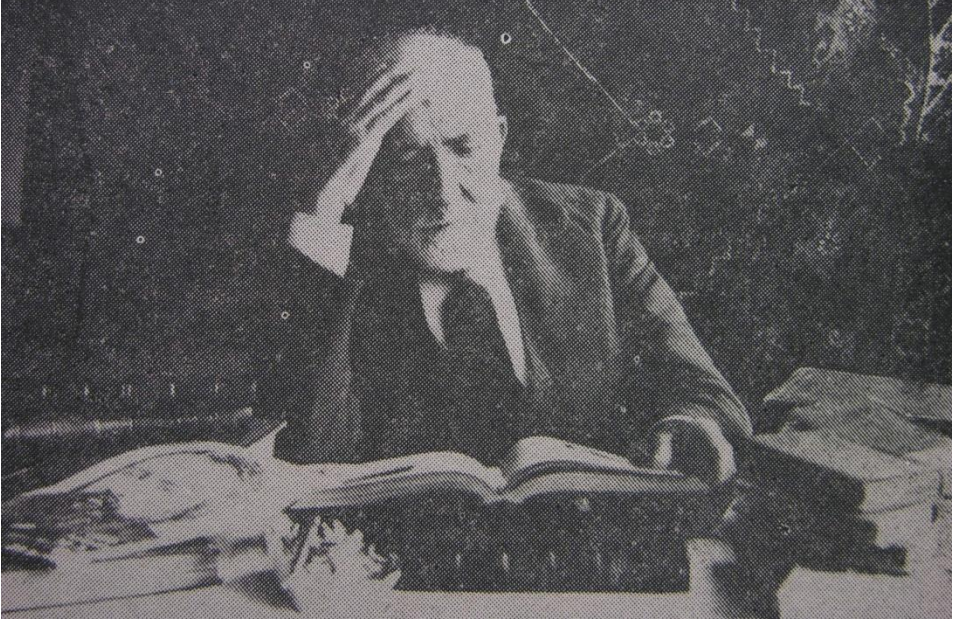
Sonuç

Böcüzâde Süleyman Sami Efendi yaşamış olduğu dönemde uzun yıllar devletine ve özellikle Isparta'ya çok büyük hizmetler yapmış çok yönlü bir devlet adamı, tarihçi, âlim ve halk adamıdır. Kaleme almış olduğu eserler devrin tarihi olaylarına ışık tuttuğu gibi özellikle Isparta tarihi için büyük önem arz etmektedir. Yerel bir tarih olarak yazmış olduğu Isparta Tarihi isimli eseri tarihi bir vesika hüviyetindedir. Şüphesiz torunu Suat Seren'in özetleyerek de olsa bu eseri yayınlaması oldukça önemlidir. Ancak bu eserin transkribe edilerek tıpkı

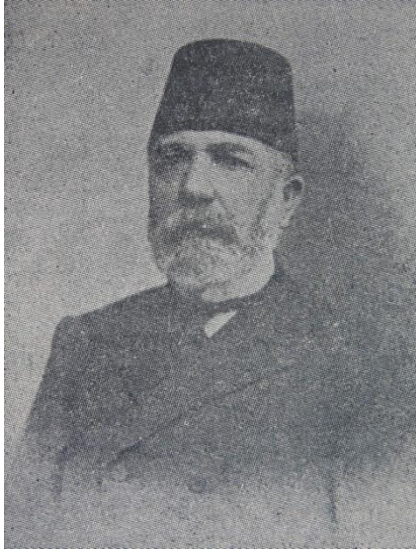
basımının yapılarak, ilim dünyasının istifadesine sunulması büyük bir kazanım olacaktır. Bu bağlamda Böcüzâde'nin hayatının ve diğer eserlerinin akademik anlamda çalışılması gerekmektedir. Bu Isparta ve Ispartalılar için Böcüzâde'ye karşı bir vefa borcudur.

Kaynakça

- Böcüzâde Süleyman Sami, *Isparta Tarihi (Yazma)*, Isparta 1325, c.I.
- Böcüzâde Süleyman Sami, *Kuruluşundan Bugüne Kadar Isparta Tarihi*, (Bugünkü dile çev. Suat Seren), Serenler Yayını, İstanbul 1983.
- _____, “Üç Devirde Gördüklerim I”, *Ün Dergisi*, Isparta 1944-1945, XI/129-130, s.1815-1816
- _____, “Üç Devirde Gördüklerim II”, *Ün Dergisi*, Isparta 1945, XI/131-132, s.1845-1849.
- _____, “Üç Devirde Gördüklerim III”, *Ün Dergisi*, Isparta 1945, XII/133-134, s.1873-1876.
- _____, “Üç Devirde Gördüklerim IV”, *Ün Dergisi*, Isparta 1945, XII/135-136, s.1906-1908.
- _____, “Üç Devirde Gördüklerim”, *Ün Dergisi*, Isparta 1945, XII/137-138-139, s.1937-1941.
- Dağlıoğlu, Hikmet Turhan “Isparta Tarihi Hakkında”, *Ün Dergisi*, Isparta 1941-1942, VIII/91-96, s.1275.
- Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1993, c.III,
- Seren, Suat, “Dedemden Hatıralar Böcüzâde Süleyman Sami”, *Ün Dergisi*, Isparta 1945, XII/140-141, s.1961-1967.
- _____, “Dedemden Hatıralar II”, *Ün Dergisi*, Isparta 1946, XII/142-143-144, s.1994-2003
- _____, “Dedemden Hatıralar Lale Devri Gibi”, *Ün Dergisi*, Isparta 1946, XIII/145-146-147, s. 2022-2024.
- Seren, Şefik, “Böcüzâde Süleyman Saminin Hayatı”, *Ün Dergisi*, Isparta 1939, VI/66, s.927-930.

Resim 1-Böcüzâde Süleyman Sami Efendi (Isparta Tarihinden)

Resim 2-Böcüzâde Süleyman Sami Isparta Mebusu 1908
(Isparta Tarihinden)

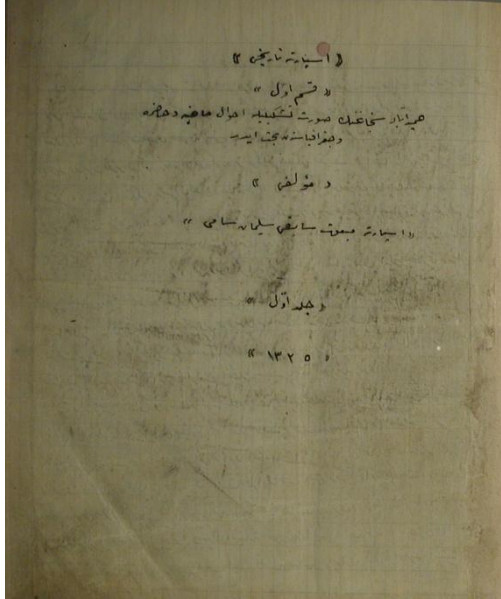
Resim 3-Böcüzâde Süleyman Sami Aile Fertleri İle Beraber
(Isparta Tarihinden)

Resim 4-Böcüzâde'nin Mezarı (M. Sadık AKDEMİR Arşivi)

Resim 5-Böküzâde'nin Torunu Suat Seren
(<http://www.saglik.gov.tr/TR/belge/1-334/bakanlarimiz.html>)

Resim 6-Böküzâde'nin Eseri Isparta Tarihi İlk Sayfa (El Yazma)